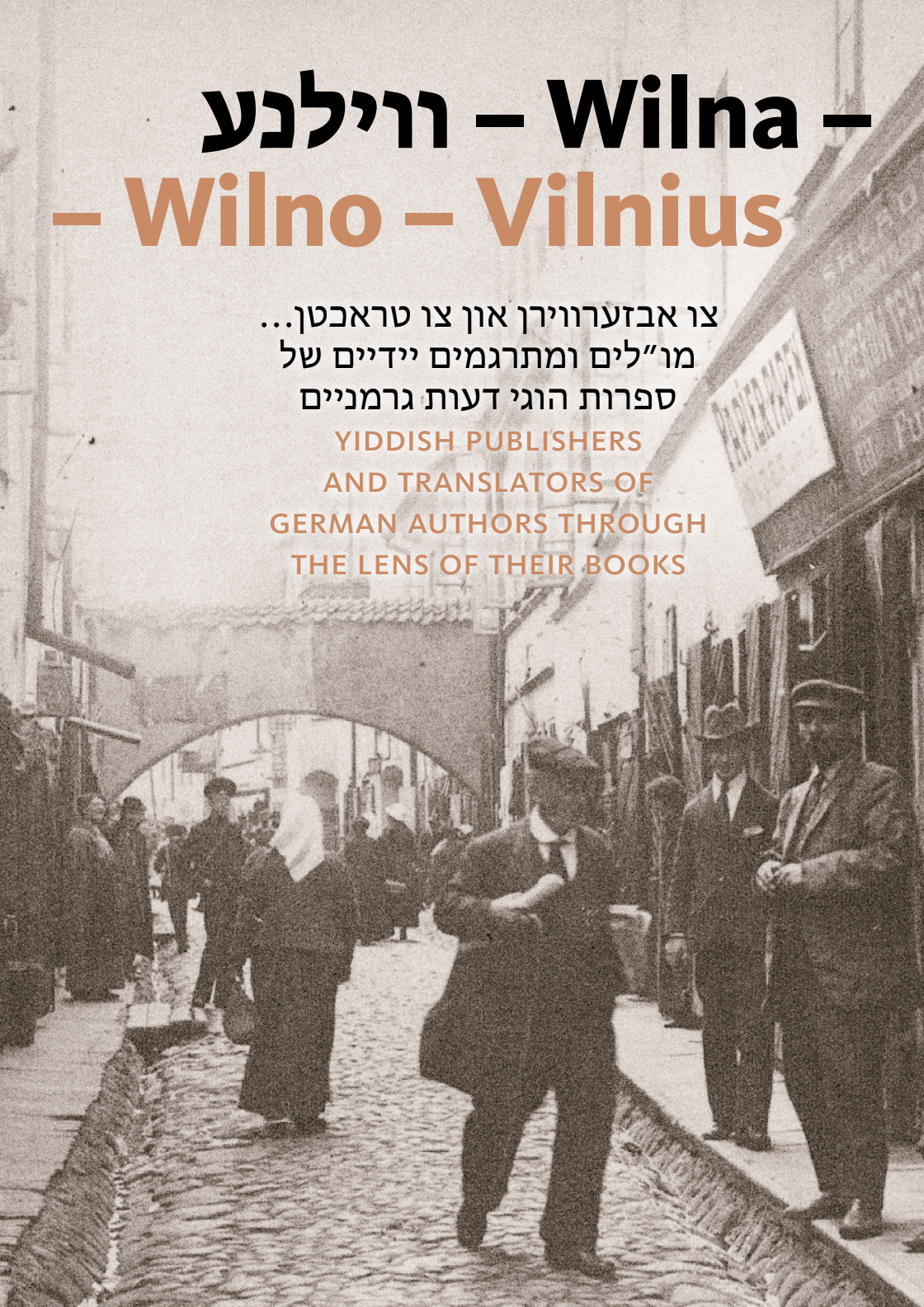

– Wilna – – Wilno – Vilnius

צו אבזערווירן און צו טראכטן...
מו"לים ומתרגמים יידיים של
ספרות הוגי דעות גרמניים

YIDDISH PUBLISHERS
AND TRANSLATORS OF
GERMAN AUTHORS THROUGH
THE LENS OF THEIR BOOKS

ביום 23 ספטמבר 1943 חוסל גטו וילנה, כשנתיים לאחר שהוקם על ידי הגרמנים. היהודים שעוד היו בגטו גורשו או נרצחו בפונאר הסמוך. באלימות ובחוסר אנושיות הגיעה לקיצה היסטוריה בת מאות שנים של "ירושלים של הצפון" או "ירושלים דליטא", כפי שכונתה וילנה היהודית. אוצרות תרבותיים שמקורם ב"ייִדיש לאַנד" ובמיוחד בוילנע, שמה היידי של בירת ליטא וילנה היום, אינם משתקפים בנוף הספרותי והתאטרלי העכשווי במקום. תעשיית הוצאות הספרים של אז מציגה את העניין הרב שגילה קהל הקוראים בספרות היידית, כמו גם בתרגומים ליידיש של מחברים אירופאיים, ובמיוחד גרמנים. תרבות הקריאה תרמה, במיוחד בתוך חומות הגטו, להישרדות רוחנית.

On September 23, 1943 the Vilna Ghetto, established two years earlier by occupying German forces, was liquidated, and the remaining Jews were either deported or murdered in the nearby Ponar Woods. With this act of brutality and inhumanity, the centuries old history of the so-called "Jerusalem of the North" or "Jerusalem of Lithuania" ended. The cultural treasures generated into a "Yiddishland", particularly in Vilna – the Yiddish name of the Lithuanian capital Vilnius – are reflected not only in the theatrical and literary worlds. The publishing industry of the time attested to a lively interest among readership in Yiddish literature, but also on Yiddish translations of European, especially German authors. Reading helped facilitate intellectual survival, especially in the Ghetto.

דער ווילנער פֿאַרלאַג פֿון ב. קלעצקין.

באַריס אַרקאַדייוויץ קלעצקין (1875-1937) נולד בהרודיץ, ווייסד בית הוצאה לאור משלו: דער ווילנער פֿאַרלאַג פֿון ב. קלעצקין. הוא היה בין הראשונים שפירסמו ספרות יידיט מודרנית. סיבות מסחריות הניעו את העברת ההוצאה לאור לוורשה בשנת 1925. קלעצקין נשאר מקושר לעיר וילנה, בין היתר הודות לעבודתו עם י'ווא, עבורו פירסם בין השנים 1926-1938 את פֿילאָלאָגישע שריפֿטן. מספר רב של תרגומי יצירות גרמניות ראה אור בין השנים 1925-1931 באמצעות דער ווילנער פֿאַרלאַג.

Vilner farlag fun B. A. Kletskin. Boris Arkadevich Kletskin (1875-1937), born in Haroditsh, founded his own publishing house, the *Vilner Farlag fun B. A. Kletskin*, in 1910.

He issued among the first modern Yiddish literature. Economic considerations prompted the relocation of the publishing house to Warsaw in 1925. But, Kletskin remained true to the city of Vilnius due to his association with YIVO, whose *Filologische Shriftn* (Writings on Philology) he published from 1926 to 1938. Numerous translations of German works were printed between 1925 and 1931 by the *Vilner Farlag*.

יצחק באשעוויס זינגער - Isaac Bashevis Singer

סטפן צוויג - Stefan Zweig

רומן רולן, 1929 *Romain Rolland*

תומאס מאן - Thomas Mann

הר הקסמים, 1930 *Magic Mountain*

אריך מריה רמרק - Erich Maria Remarque

במערב אין כל חדש,

1930 *All quiet on the Western Front*

בחזרה, 1931 *The Road Back*

פאלק היילפערין - Falk Heilperin

פרידריך שילר - Friedrich Schiller

"די יונגפריי פון אַרלעאַן: אַ ראַמאַנטישע

טראַגעדיע", הנערה מאורליאן,

1929 *The Maid of Orleans*

"די פאַרשווערונג פון פּיעסקאַ אין גענוי",

קשר פיאסקו, 1929 *Fiesco*

מזימה ואהבה, 1929 *Intrigue and Love*

וילהלם טל, 1929 *William Tell*

מענדל עלקין - Mendl Elkin

מקס נורדאָו - Max Nordau

"צוויי וועלטן", 1929 *Two Worlds*

משה נאָדיר - Moyshe Nadir

גרהרט האופטמן - Gerhart Hauptmann

"דער איינגעזונקענער גלאַק", הפעמון השקוע,

1929 *The Sunken Bell*

משה זילבורג - Moyshe Zilburg

גוסטב מיירניק - Gustav Meyrink

הגולם, 1925 *The Golem*

כתבי עת

JOURNALS, MAGAZINES

דער פּינקס, 1913 *Der pinkes (The Index)*

די יודישע וועלט, 1915-1913

Di yudishe Velt (The Jewish World)

גריניקע ביימעלעך, 1914-1939

Grininke Beymelekh (Little Green Trees)

ליטעראַרישער בלעטע, 1924-1939

Literarische Bleter (Literary Papers)

פּילאָלאָגישע שריפֿטן (ייווא),

1926-1938 *Filologishe Shriftn (YIVO)*

(Philosophic Scriptures)

דער פאַרלאַג טאָמאָר פֿון יוסף

קאַמעראַמאַכער. באביב 1927 ראו אור

הפרסומים הראשונים של פֿאַרלאַג טאָמאָר,

אשר עד שנת 1931 היתה ידועה גם בשם

פֿאַרלאַג טאָמאָר פֿון יוסף קאַמעראַמאַכער.

בחלק מהפרסומים נראה סמל החברה, עץ

הדקל. בית הדפוס הוילנאי *Notes i Sz wajlich*

היה אחראי עד 1929 לעבודות הדפוס של

פֿאַרלאַג טאָמאָר. יותר מכל ידועה ההוצאה

לאור בתרגומיה ליידיש של ספרות אירופאית.

עד סוף שנות ה-30 תירגמו עבור פֿאַרלאַג

טאָמאָר: מאַקס וויינרייך, פֿאַלק היילפערין,

אליהו ינקב גאָלדשמידט ויצחק באשעוויס

זינגער. המצליחים ביותר בין תרגומי התקופה

ליידיש הינם דלות הפילוסופיה של קרל מרקס

וזכרונותיו של סלומון מימון.

Farlag Tomor. In the spring of 1927 the first publication of the Tomor Publishing House, also known as *Tomor-Kamermakher* until 1931, appeared. The publishing house was recognizable by its symbol of a palm tree. The printer *Notes @ Sz wajlich*, based out of Vilnius, was responsible for all print services for Tomor until 1929. The publisher was known primarily for its Yiddish translations of European works. The top translators until the end of the 1930s were Max Weinreich, Falk Heilperin, Eliahu Jankev Goldschmidt and Isaac Bashevis Singer. The most successful Yiddish translation of the time was Karl Marx *The Poverty of Philosophy* and the *Autobiography of Salomon Maimon*.

בונד. אַלגמיינער יידישער אַרבייטערסבונד אין ליטע, פּוילן און רוסלאַנד הוקם בוילנה בשנת 1897. מטרתו, איחוד כל פועלי אירופה היהודים וקבלת הכרה כאומה יהודית ברוסיה. המפלגה הסוציאליסטית החילונית החליטה על יידיש כשפתה הלאומית. בין אנשי הבונד נמנו רבים מן הסופרים, המתרגמים והמוציאים לאור בשפה היידיט.

Bund. The General Jewish Worker's Union of Lithuania, Poland and Russia (*Algemeyner Yidisher Arbeter Bund in Lite, Poyln un Rusland*) was founded in Vilnius in 1897. The goal was the federation of all of the Jewish workers in Eastern Europe and the recognition of a Jewish Nation in Russia. The secular socialist party selected Yiddish as the Jewish National language. Many Yiddish literary figures, translators and publishers considered themselves members of the *Bund*.

די דרוקעריי ראָם / דער פּאַרלאַג ראָם. החל מסוף המאה ה-18 עסקה משפחת ראָם בהדפסה והוצאה לאור של ספרים בוילנה. במהלך המאה ה-19 היה זה בית הדפוס הגדול ביותר במזרח אירופה. החל משנות השבעים של המאה ה-19 נקראה החברה בשם המוכר עד היום: דפוס האלמנה והאחים ראָם. תחילה הודפסו רק כתבי דת, כגון המהדורה המלאה של התלמוד הבבלי, אך ההחברה הרחיבה את פעילותה גם לכתבי ההשכלה היהודית וספרות חילונית. בית הדפוס פעל עד שנת 1940 בוילנה. לאחר הכיבוש הסובייטי בית הדפוס המשיך לפעול כעסק קומוניסטי.

Romm Printing House. The Romm family had been active as printers and publishers in Vilnius since the end of the 18th century. In the 19th century their printing house was the largest in Eastern Europe. Beginning in the 1870s they took the name *Defus haAlmanah ve haAchim Romm* (the Publisher of the Widow and the Brothers Romm), which is still known to this day. Originally they exclusively printed religious texts such as the complete Babylonian Talmud. They then expanded to include texts of the Jewish Enlightenment (*Haskalah*) and secular literature. The publishing house existed in Vilnius until 1940. After the Soviet Occupation, the printing house continued as a communist operation.

יונג-ווילנע. זלמן רייזען, המוציא לאור של

ווילנער טאָג, הקים באוקטובר 1929 חוג

אמנים: יונג-ווילנע (וילנה

הצעירה). תוכן החוג

כשמו: בשירות תרבות

היידיש, יציגו משוררים,

סופרים וציירים צעירים

את עבודותיהם בפני

פועלים יהודיים. אנשי

החוג ראו את עצמם

כאונגרד, בעלי צורת חיים

חדשה ומודעות עצמית

חדשה כיהודים. חיים

גראַדע, שמשון קאהאן,

פערעץ מיראנסקי, אלחנן

וואַגלער, לייזער וואַלף

ומשה קולבאק היו החברים

הפעילים בחוג. עם הכיבוש

הגרמני התפרק החוג. חברים רבים נרצחו,

אחרים, כאברהם סוצקעווער, לחמו מנגד

עם הפרטיזנים.

עומדים, מימין לשמאל

STILL FROM RIGHT TO LEFT

בענציע מכטאָם, (1909-1941) Ben Tzion Mikhtom

אלחנן וואַגלער, (1907-1969) Elkhonen Vogler

שיינע עפראָם, Sheyne Efron

משה לעווין, (1907-1941) Moyshe Levin

חיים גראַדע, (1910-1982) Khayim Grade

יושבים, מימין לשמאל

SITTING FROM RIGHT TO LEFT

שמשון קאהאן, (1905-1941) Shimshon Kahan

אַברהם סוצקעווער, (1913-2010) Avrom Sutzkever

שמערקע קאַטשערגינסקי, (1908-1954) Shmerke Kazcerginsky

ראַזע סוצקעווער, Roze Sutzkever

לייזער וואַלף, (1910-1943) Leyzer Volf

Yung Vilne. Zalman Reyzen, editor of the *Vilner tog*, established an artist's circle in October 1929 called Yung Vilne. As the name implies young poets, writers and artists regularly presented themselves and their work in service to the promotion of Jewish culture, addressing primarily the struggles of the working class. Their avant-garde proclamation was a new way of life and a new self-awareness as Jews. Khayim Grade, Shimshon Kahan, Perets Miranski, Avrom Sutzkever, Elkhonen Vogler, Leyzer Volf and Moyshe Kulbak were active members. The circle disbanded with the German occupation. Many members were murdered, others such as Avrom Sutzkever fought as partisans in the resistance.

יידיש. שפה אשר התפתחה מגרמנית גבוהה של ימי הביניים ואלמנטים של עברית, ארמית, ושפות רומאניות וסלביות. יידיש היתה שפתם המדוברת במשך למעלה מ-1000 שנים של יהודי אשכנז ממזרח ומרכז אירופה. מאמע לשון, שפת האם, היתה והינה בלתי נפרדת מיהדות וילנה, אשר עד שנות השלושים של המאה העשרים היוותה כמעט כשליש מאוכלוסיית העיר. השפה התפתחה בוילנה, כמו גם במחוזות פולניים, ליטאיים ואוקראיניים (כולל גליציה ובוקובינה), כשפה לשימוש יומיומי, לימוד, הוראה, ספרות, ומאוחר יותר גם מחקר. וילנה, בדומה לקהילה היהודית בוורשה, היתה מרכז אשר זוהה עם היידישקייט.

Yiddish. This language, which developed out of Middle High German with elements of Hebrew, Aramaic, Romanian and Slavic languages, has been spoken by Middle and Eastern European Ashkenazi Jews for more than 1,000 years. The *Mameloshn*, the mother tongue, was and is inseparable from the Vilna Jewish community, which until the 1930s constituted one third of the Vilnius population. *Yiddish* developed there – as well as in the Polish, Lithuanian and Ukrainian regions, such as Galicia and Bukovina – as the everyday, academic, educational, literary, and later also as the scientific language. Vilna served as a center of “*Yidishkeyt*”, comparable to the Warsaw *Kehilah* (Community) in its endowment of Jewish identity.

ווילנע

דו ביסט אַ תהילים אויסגעלייגט פֿון ליים און אייזן,
אַ תפילה איז אַיעדער שטיין, אַ ניגון יעדע – וואַנט,
ווען די לבנה רינט אַראָפּ אין דינע געסלעך פֿון קבלה, [...] [
דו ביסט אַ טונקעלע קמיע איינגעפֿאַסט אין ליטע,
פֿאַרשריבן גרוי און אַלט אַרום מיט מאַך און מיט לישיעס,
אַ ספֿר איז אַיעדער שטיין ...

Vilne

*Du bist a tilim oysgeleygt fun leym un ayzn,
a tfile iz ayeder shteyn, a nign yede – vant,
ven di levone rint arop in dayne geslekh fun kabole, [...]
Du bist a tunkele kameye ayngefast in Lite,
farshribn groy un alt arum mit mokh un mit lishayes,
A seyfer iz ayeder shteyn ...*

Vilna

*You are a psalm, formed from clay and iron.
Every stone becomes a prayer and hymns – every wall.
When Moonlight flows in the Kabbalah of the streets [...]
You are a dark amulet, composed in Lithuania,
With worn writing, covered in moss and lichen,
Every stone a book ...*

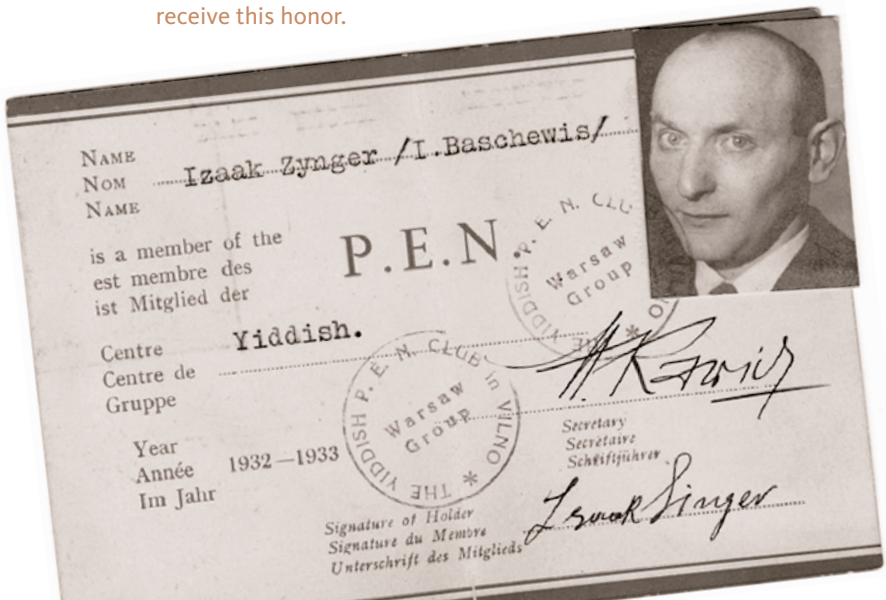
ציטוט מתוך השיר "ווילנע" של משה קולבאק (1896-1940), פורסם בשנת 1929
EXCERPT FROM THE 1929 POEM "VILNE" BY MOYSHE KULBAK (1896-1940)

יצחק באשעוויס זינגער (1902-1991).

בן להורים חסידים, נולד בעיירה הפולנית ראדיזמין. במהלך חייו עסק במסורת דתית ומציאות חברתית בעולם היידי, אלו היו לנושאים מרכזיים בכתביו. החל משנת 1923 עבד עבור ליטעראַרישער בלעטער. פירסם תרגומים ראשונים מגרמנית (לדוגמא: *הר הקסמים*, תומאס מאן, 1930, *במערב אין כל חדש*, אריך מריה רמרק, 1930). בשנת 1935 יצא לאור הרומן הראשון שלו, *דער שטן אין גאָרײ*, ובאותה השנה היגר לארצות הברית. בשנת 1978 הוענק לו פרס נובל לספרות. הוא היה הסופר היידי הראשון, ועד היום היחיד, שזכה בפרס.

Isaac Bashevis Singer (1902-1991). Born in Radzymin (near Warsaw), Poland, to Chassidic parents, Singer's life's work concerned tradition and social reality in the Yiddish world. These were essential themes of his literary work. Beginning in 1923 he worked for the *Literarishen Bleter* and soon after he produced his first translation from German (Thomas Mann's *Magic Mountain*, 1930). His first novel, *Der sotn in Goray* (Satan in Goray), was published in 1935, the same year he immigrated to the United States. Singer was awarded the Nobel Prize for Literature in 1978, the first and only Yiddish speaking writer to receive this honor.

יצחק רייס אליאס משה נאדיר (1885-1943).

המשורר וההומוריסט היידי שנולד במזרח גליציה, וכנער היגר לארה"ב, חיבר תחת השם הספרותי משה נאדיר מספר רב של עבודות, בהן עיבד את רשמיו וחוויותיו של דור ההגירה. לצד שירים, רומנים, סיפורים קצרים, חיבורים ומאמרים, פירסם ביקורות רבות בכתבי עת יידיים. עבור ווילנער פֶאַרלאַג של קלעצקין תירגם בשנת 1929 את המחזה של גרהרט האופטמן הפעמון השקוע.

Isaac Reis alias Moyshe Nadir (1885-1943).

The East Galicia-born Yiddish poet and humorist Isaac Reis, who later immigrated to the USA, wrote countless pieces under the pseudonym Moyshe Nadir. He wrote of his impressions and experiences of the immigrant generation. In addition to poems, novels, short stories, essays and feuilletons, he published countless book reviews in various Yiddish periodicals. He translated *The Sunken Bell* by Gerhart Hauptmann for Kletskins *Vilner farlag*.

אליהו ינקב גאָלדשמידט (1882-1941/42).

הודות לכישוריו הרבים בתחום השפות וההיסטוריה, זכה לכבוד רב בעיר הולדתו וילנה. היה בין המתרגמים החשובים ביותר של פֶאַרלאַג טאַמאָר. בנוסף לתרגומים מעברית (ראובני 1927) וצרפתית (שני רומנים של באלזאק), תירגם את סלומון מימון מגרמנית ליידיש. בשנת 1938 הודיע כי אין יותר באפשרותו להמשיך בתרגום *ביקורות התבונה הטהורה* של קאנט. בזמן הכיבוש הגרמני חוייב על ידי הגסטפו לערוך רישום של מצאי הספרים היהודיים בוילנה. זמן קצר לאחר מכן נרצח.

Eliahu-Jankev Goldschmidt (1882-1941/42).

Renowned in his hometown of Vilnius for his profound linguistic and historical knowledge, he served as one of the most important translators for the *Farlag Tomor*. Along with translations from Hebrew (Reubeni 1927) and French (two Balzac Novels), he translated Salomon Maimon from German into Yiddish in 1927. He was intended to translate Kant's *Critique of Pure Reason* in 1938, but he was unable to do so. During the German occupation he was forced to inspect the Jewish book inventory in Vilnius. Shortly thereafter he was murdered.

מאָקס וויינרײַך (1894-1969). גדל בבית הוריו עם השפה הגרמנית והשפה הרוסית. סיים את לימודיו בלינגוויסטיקה בשנת 1912 בסנט פטרסבורג, עבר לווילנה, שם הושפע מאנשי הבונד והיידיש. בשנת 1925 ייסד ביחד עם אליהו טשעריקאווער (1881-1943) ונחום שטיף (1879-1933) את ייִווא וניהל את המחלקה ללינגוויסטיקה, ספרות ופולקלור. בין השנים 1936-1938 תירגם את *שעורים במבוא לפסיכואנליזה* של פרויד ליידיש. לאחר הגירתו לאמריקה ניהל את ייִווא בניו יורק החל משנת 1940.

Max Weinreich (1894-1969). Weinreich, who was raised in a German and Russian-speaking home completed his study of linguistics in St. Petersburg in 1912 before coming to Vilnius, where he became involved in Yiddish through the influence of the Bundists. In 1925 he founded YIVO along with Elias Tcherikower (1881-1943) and Nokhem Shtif (1879-1933) and oversaw the Department for Linguistics, Literature and Folklore. Between 1936 and 1938 he translated Sigmund Freud's *Introduction to Psychoanalysis* into Yiddish. After his immigration to the USA, he led YIVO in New York beginning in 1940.

פֿאַלק היילפערין (1876-1945). מורה לעברית ויידיש במינסק, עבד כמתרגם עבור פֿאַרלאַג טאַמאַר וקלעצקין בוילנה. בשנת 1929 תירגם ארבעה כותרים של שילר: *קשר פיאסקו, מזימה ואהבה*, וילהלם טל והנערה מאורליאן.

Falk Heilperin (1876-1945). A teacher of Hebrew and Yiddish in Minsk, Heilperin was also a translator for the publishing houses *Tomor* and *Kletskin* in Vilnius. In 1929 he translated four works by Schiller: *Fiesco's Conspiracy at Genoa*, *William Tell*, *The Maid of Orleans*, and *Intrigue and Love*.

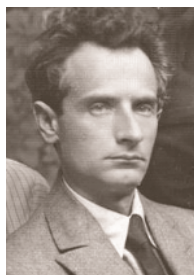

ש. דאָרמאַן. בין הפחות ידועים ממתרגמי קרל מרקס ליידיש. בשנת 1937, לאחר מספר פניות, החל דאָרמאַן בתרגום *דלות הפילוסופיה*, תגובה אשר מרקס פירסם בשנת 1847 לפילוסופיה של *הדלות* של פרודון. התרגום ליידיש התבסס על המהדורה הצרפתית משנת 1937 כמו גם התרגומים לגרמנית של אדוארד ברנשטיין וקרל קאוטסקי משנת 1913. באותה השנה החל בתרגום *הקפיטל: ביקורת הכלכלה המדינית* של מרקס. שתי עבודות אלו יצאו לאור בשנת 1939 בפאָרלאַג טאַמאַר.

Sh. Dorman. Little is known of the man who translated Karl Marx into Yiddish. Dorman began translation in 1937 with *The Poverty of Philosophy*, written by Marx in 1847 as an answer to Proudhon's *Philosophy of Poverty*. According to his own testimony Dorman was assisted by recent French translation (1937) and also by Edward Bernstein and Karl Kautzky's 1913 edition. In the same year Dorman began to translate Marx' *A Critique of Political Economy* into Yiddish. Both works were published by the *Farlag Tomor* in 1939.

מענדל עלקין (1874-1962). רופא שיניים מסנט פטרסבורג, הקים את התאטרון היידי קאַמאַר, בו גם הופיע כשחקן. בתחילת שנות ה-20 עבר לוורשה ושימש שם כנשיא שחקני התאטרון היהודים. בשנת 1923 היגר עם אישתו אסתר לארה"ב. בשנת 1925 תירגם את *צווי וועלטן* של מקס נורדאו ליידיש עבור ווילנער פאָרלאַג. החל משנת 1938 עבד כספרן האוסף של ייִווא בניו יורק.

Mendl Elkin (1874-1962). The St. Petersburg dentist, who founded the Yiddish *Kamar Theater* and performed there himself, moved to Warsaw in the 1920s to serve as President of the Jewish Theatrical Actors. In 1923 he and his wife Esther immigrated to the USA. In 1925 he translated Max Nordaus' *Two Worlds* into Yiddish for the *Vilner farlag*. In 1938 he worked in the New York Branch of the Vilna-based YIVO as a librarian.

די געטא ביבליאטעק (1941-1944). בחדרי חברת מפיצי ההשכלה, בשטראשון גאס 6, נפתחה בשנת 1941 ספריית הגטו, אשר תוך מספר חודשים מועט העמידה לרשות מבקריה למעלה מ-10,000 פריטים להשאלה. הערשל קרוק, שיומנו פורסם לאחר מותו ובו תועדו חיי היומיום בגטו וילנה, ניהל את הספרייה, שבמהרה היתה למרכז התרבות בגטו. לכותרים מסוימים היו רשימות המתנה ארוכות, כך לדוגמא, *מלחמה ושלוש* של טולסטוי היה בין הספרים הנקראים ביותר בגטו. בספטמבר 1942, על פי רישומיו של קרוק, היו למעלה מ-39,000 כותרים במצאי. לצד אולם הקריאה הפעיל וארכיון הגטו, שימש מרתף הספרייה כמחבוא בטוח לאימונים ומחסן נשק קטן של ההתנגדות היהודית *פּאָפּ – פּאַראַייניקטע פּאַרטיזאַנער אָרגאַניזאַציע*.

Ghetto Library (1941-1944). The Ghetto Library opened in 1941 in the space of the *Mefitze Haskole* (Association for the Spread of the Jewish Enlightenment/Haskalah) at Strashun Street 6. Only a few months after its opening it lent its 10,000th book. Herman Kruk (1897-1944) who documented daily life in the Vilna Ghetto in his posthumously published Diary, managed the library, which quickly became the cultural heart of the Ghetto. For particular titles there was a long waiting list, for example for Tolstoy's *War and Peace*, one of the most commonly read books of the Ghetto. In September 1942 the library had a collection of over 39,000 titles according to Kruks documentation. Besides the regular visited reading rooms and a Ghetto archive, the building contained a shelter for a training camp for the Jewish resistance FPO (*Fareynikte Partizaner Organizationaltsye*) including a small arms depot in the basement.

די שטראַשון ביבליאָטעק. מעזבונו של הרב המשכיל מוילנה מתתיהו שטראַשון (1817-1885) הוקמה בשנת 1892 ספריה אשר הכילה מספר רב של כתבי יד וספרים בעברית. בשנת 1930 הכיל מצאי הספריה 35,000 פריטים. עם הכיבוש הגרמני הועברה די שטראַשון ביבליאָטעק – כמו גם ייִואַ – לניהול "מטה מבצע רוזנברג". מספר רב של פריטים נלקח לגרמניה, כמו גם אוסף ייִואַ וספריות אחרות בוילנה. בשנת 1945 מצאו הכוחות האמריקאים חלק מן המצאי ושלחו אותו לאיחסון עם אוסף ייִואַ בניו יורק.

Strashun Library. A library of countless Hebrew manuscripts and books was founded from the estate of the learned Vilna Rabbi Mattisyahu Strashun (1817-1885). The library collection increased to 35,000 works by 1930. With the German Occupation the Strashun Library, like YIVO, came under the management of the so called "Einsatzstab Rosenberg." Countless works were taken to Germany along with the holdings of YIVO and other Vilna libraries. In March 1945 American troops discovered parts of the collection and sent them to New York in 1947 to be maintained by YIVO.

ייִואַ ר"ת ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט. באוגוסט 1925 נפגשה בברלין קבוצה של אינטלקטואלים דוברי ייִדיש מוילנה, ניו יורק וברלין. מטרתם הכללית היתה הקמת ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, ר"ת: ייִואַ. וילנה, כמרכז אינטלקטואלי במזרח אירופה, נקבעה כמקום מושב המרכזי (ברחוב ווילסקה 18). בברלין וניו יורק הוקמו מרכזים מקומיים. מחקרים מדעיים שפכו אור על מבנים וחברתיים ושאלות הקשורות לחינוך, תרבות, שפה והמצב הכלכלי של יהודי מזרח אירופה. מספר חודשים מועט לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה הועתק מקום המושב העיקרי של ייִואַ לניו יורק. בשנת 1941 נבזז הבניין הוילנאי על ידי הכובשים הגרמנים ותחת "מטה מבצע רוזנברג" הוקם "המכון לחקר השאלה היהודית".

YIVO – Dos Yidisher Visnshaftlekher Institut (The Jewish Academic Institute).

In August 1925 a group of Yiddish-speaking intellectuals from Vilna, New York and Berlin met in Berlin. Their common interests formed the foundation of the *Yidisher Visnshaftlekher Institut*, known as YIVO. Vilna, as the Jewish intellectual center of Eastern Europe became the headquarters (Wiwulski Street 18). Branches were established in Berlin and New York. The academic pursuits highlighted social structures and educational questions, culture and language as well as the economic situation of the Jews of Eastern Europe. A few months after World War II broke out, the headquarters was moved to New York. In 1941 the Vilnius YIVO building was raided by German occupying forces and the Institute for the Research of the Jewish Question was established under the management of the "Einsatzstab Rosenberg".

CONCEPT

Dr. Elke-Vera Kotowski and Stephan Kummer
associated with Dr. Gabrielė Žaidytė

DESIGN

Tomas Mrazauskas

TRANSLATION INTO HEBREW

Nirit Neeman

TRANSLATION INTO ENGLISH

Rachel Cylus

PRINTED BY

Campus for Digital Imaging Ltd., Tel Aviv

COVER PHOTO

Jatkova Street (engl. *Butcher Street*) ca. 1915
© Vilna Gaon State Jewish Museum

PUBLISHED BY

Moses Mendelssohn Centre for European-
Jewish Studies and Ministry of Culture of
the Republic of Lithuania, 2014

This Exhibition, initiated by the Moses Mendelssohn Centre for European-Jewish Studies, came about thanks to the support of the Ministry of Culture of the Republic of Lithuania, the Embassy of the Republic of Lithuania in Germany, the International Culture Programme Center (Vilnius) and the Moses Mendelssohn Foundation.

Thanks are also in order to National Library of Israel for the provision of the exemplars of the Yiddish translations of Sigmund Freud, the Brothers Grimm, Gerhart Hauptmann, Salomon Maimon, Thomas Mann, Karl Marx, Max Nordau and Friedrich Schiller, as well as to the Beit Vilne in Tel Aviv for acting as the site of the exhibition.

WITH ASSISTANCE OF:

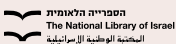
Ministry of Culture
of the Republic of Lithuania

Embassy of the Republic
of Lithuania in Germany

LITHUANIAN
COUNCIL FOR
CULTURE

אויך זייער אַ גרויסער חוץ אַלץ איז אין
דעם בוך געגעבן אַ באַלערנדיקער ביישפּיל,
ווי אמתער דאָרשט נאָך וויסן איז גובר אַלץ
מניעות און ווי די דענקונגסקראַפט קען אין
אַ מענטשלעכן גייסט זיך אַנטוויקלען אַפּילו
אונטער די דריקנדיקסטע אומשטענדן ...

*Oykh zeyer a groyser khuts alts iz in
dem bukh gegeben a balerndiker beyshpil
vi emeser dorsht nokh visn iz goyver alts
menies un vi di denkungskraft ken in
a mentshlekhn geyst zikh antviklen afileu
unter di drikndikste umshtendn ...*

*The Book gives an impressive example
of how a real thirst for knowledge
conquers every antagonism and how
the energy for independent thinking
can also develop in people under trying
circumstances ...*

אליהו ינקב גאָלדשמידט
ELIAHU-JANKEV GOLDSCHMIDT